

468. Szeged-Kiskundorozsma, Pick ülepítő
(KÖH 45572)

(Csongrád megye) B, LT

A Városföld–Algyő közötti gázvezeték megelőző régészeti feltárásai során ásatást végeztünk a CSMD-9 (M5-26/97) jelű lelőhelyen, mely nem esik messze a Balogh Csilla és Türk Attila által az M5 autópálya-építés során 2008-ban feltárt kelta településtől. A terepföldrajzi viszonyok alapján a két lelőhely egybetartozhatott, de ezt eldönteni csak terepbejárással lehetett. Ezért 2010 novemberében helyszíni szemlét végeztünk a területen. Egyértelművé vált, hogy az eddig különállóan kezelt két lelőhely egy és ugyanaz. A lelőhely a Maty-ér medrére támaszkodik és É-i irányban mintegy 200 m kiterjedésű. Magába foglalja azt a K–Ny irányú dombhátat, melynek K-i szélét a CSMD-9 feltárása során érintettük. Itt éri el a lelőhely a legnagyobb szélességét, ami kb. 150 m.

A szemle során leletanyagot nem gyűjtöttünk.

Munkatárs: Mészáros Patrícia (KÖH).

PALUCH TIBOR

469. Szeged, vár

(KÖH 37508)

(Csongrád megye) Kö

2010. május 11. és szeptember 10. között régészeti próbafeltárást végeztünk a középkori szegedi vár feltételezett É-i és D-i falának a nyomvonalán. A falak lokalizálására két, egyenként 50 m²-es szelvényt tűztünk ki.

A feltárást az É-i részen kezdtük el, mivel ezen a ponton volt bizonytalanabb a fal helye. Először mintegy 1,5 m vastag, barna iszapos feltöltés került elő, mely alatt jelentkezett az 1880-as járósínt, mely a nagy árvíznek és egyben a várbontásnak is a járósíntjeként azonosítható. Ezt a jól lejárt, letaposott szintet kibontottuk és középtájon, nagyjából ott, ahol a várabrázolások alapján sejteni lehetett, vastag törmelékes betöltést találtunk. Ezt elbontva bukkantunk rá a középkori várfal és az ezen a ponton hozzáépített barokk kazamatasor maradványára. A várfalat az árvízi járósínhez képest (mely a mai felszín alatt mintegy 1,7–1,8 m-re található) 1,2–1,3 m mélységig kisedték, vagyis a középkori várfal legmagasabb pontja a mai felszíntől mintegy 3 m-es mélységben jelentkezett. Ez, sajnos, összecseng a korabeli leírásokkal, ahol a várbontást kivitelező cégeknek engedélyezték, hogy a korabeli felszíntől 1 m mélységig bonthatják el a falakat. Éppen ezért a barokk korban épített várfalnak már csak az alapozását találtuk meg, de szerencsére a középkori fal esetében még mintegy 1 m felmenő falat sikerült feltárnunk. (A fal belső oldalán leásva ugyanis további 1 m-rel mélyebben bukkantunk rá a középkori járósíntre.) A fal belső oldala egyenes, a külső, vizesárok felőli viszont ferdén lefelé szélesedő volt. A falon 4 egymástól szabályos, kb. a fal vastagságával megegyező távolságban elhelyezett, nyilazásra alkalmas lőrés alját találtuk meg. A lőrések kifelé lejtettek, ill. fokozatosan téglavastagságúra szűkültek. A kialakításból

egyértelműen látszott, hogy a fallal egyszerre épültek, nem utólagosan vésték ki őket. A 185 cm széles középkori várfal rakási technikája nem tért el a korábban megfigyeltektől: mindkét szélén futó-kötő sor, közöttük pedig töredéktéglákból kötési rend nélkül rakott fal. (Ezzel szemben a 220 cm vastag barokk kori falat már kizárólag feles kötésben és egész téglákból építették.)

A 2. szelvényben is agyagos feltöltés alatt, közel 1,7 m mélységben találtuk meg a várbontás szintjét. Ez alatt mintegy 0,5 m-rel jelentkezett egy törmelékes, jól letaposott, kb. 2 m széles sáv, mely a szelvény közepén haladt keresztül. A szelvény É-i szélében pedig egy 19. századi épület alapozását is megtaláltuk, melyet belülről ragaszthattak hozzá a várfalhoz, és annak elbontásáig állhatott itt. A további feltárás során beigazolódott, hogy a szürke, habarcsos sáv alatt már az elbontott fal visszatemetett törmeléke található. Ennek elbontásával nemcsak a középkori fal teteje bukkant elő mintegy 3 m-es mélységben, hanem a melléépített újkori épület (kapuőr háza?) várfal melletti alapozását is megtaláltuk. A korábban megfigyelt, a várfalra merőleges alapozások ugyanis minden esetben ennek az ároknak a széléig tartottak.

Ezután a vár belső felén kezdtük el mélyíteni a szelvényt. Kiderült, hogy a megfigyelt alapozás alatt további padlókat találtunk, melyek közül a legalsó egy egybefüggő deszkapadló volt. Ez alapján egyértelmű, hogy a 19. századra tehető, legkésőbbi épület egy korábban itt állt, valószínűleg a 17. sz. végén épített épület megújítása csupán. A padlók elbontása után elértük a középkori járósínt, mely a várfal kiugró lábázatával volt egy magasságban. Ez alapján itt is mintegy 70–80 cm felmenő falat tudtunk megfigyelni. A fal teljes kibontása után látnunk kellett, hogy az több részletében is eltér az eddigi megfigyelésektől: nem 180–200 cm közötti a szélessége, hanem 240 cm; külső síkja egyenes, nem ferde, vagyis itt nem lehetett vizesárok a fal tövében; ugyan széleit itt is kötő-futó sossal rakták, de nem annyira szabályosan, mint amit eddig láttunk és a téglák is nagyobb méretűek. És ami teljesen eltérő, hogy a fal mindkét oldalán 1 téglasor kiugró lábázat jelzi a felmenő fal indulását, ill. az alapozást, ilyet korábban sehol nem találtunk. A további bontás során az is kiderült, hogy az altalajba mélyedő lábázat alig 30–40 cm mély csak, és alatta nem fal van, hanem 4–6 cm átmérőjű, karókból sűrűn levert sor jelenti az alapozást. Ez az építési technika az ingoványos, vízjárta területen jellemző: a levert karókra rőzsét fektetnek, és arra teszik a lábazatot, ill. a felmenő falat. A rőzsék lenyomatát mi is meg tudtuk figyelni.

FOGAS OTTÓ

470. Szeged, vártemplom

(KÖH 37508)

(Csongrád megye) Kk

A szegedi várkert területén (Stefánia-sétány) 1998 óta – 2002–2003 kivételével – zajlik a tervszerű feltárás. Az eddigi kutatások eredményeképpen felszínre került

az egykor a középkori vár belső területén állt gótikus vártemplom Ny-i végződésének egy részlete.

2010. szeptember 20. és november 19. között folytattuk az ásatást. Először a főhajó belső területén található utolsó családi kripták feltárását kezdtük meg. Befejeztük a tavalyról a földben maradt sírok feltárását, kibontottuk a megmaradt 4 kriptát, valamint a templom elé, közvetlenül a külső fal mellé temetett sírokat is. Az így előkerült több mint 50 vázzal a feltárt sírok száma ezzel 1028-ra emelkedett. A mellékletek alapján a sírok a 15. sz. második fele–16. sz. közepe közé tehetőek, vagyis a templom legkésőbbi fázisához tartozhatnak.

Ezzel párhuzamosan a terület Ny-i irányú bővítéshez is hozzáláttunk. Teljes egészében feltártuk a korábbi ásatások eredményeképpen már lokalizált „Hauptwacht”-nak, Főőrhelynek nevezett épületet. Az őrhelyet közvetlen a templom Ny-i végében alakították ki úgy, hogy a templom falával párhuzamosan egy 7 m széles részt leválasztottak, majd ezt – a főhajó falait is felhasználva – több önálló helyiségre osztották. (A válaszfalakba nem egyszer középkori faragványokat is beépítettek.) Ezeket a helyiségeket korábban már külön-külön feltártuk, idén a templom Ny-i falára épített részt, valamint az őrhely számára átalakított bejáratot bontottuk ki. Sajnos a középkori bejárat mindkét lábát még a barokk korban eltávolították.

A feltárás legfontosabb megfigyelése az volt, hogy a fal mentén lejjebb haladva megtaláltuk a templom első építési periódusát, ugyanis az 1,5 m vastag fal alatt, mintegy alapozásként megmaradt a korábbi, 1,9 m széles fal. Ez mindenben megegyezett a templom É-i és D-i főfalával, így csak az lehet a helyes következtetés, hogy amikor a 15. sz. második felében átépítik és kibővítik a templomot, akkor a teljes Ny-i homlokzatot is elbontják és újraépítik.

FOGAS OTTÓ

471. Szeghalom, Kovács-halom
(MRT 6. k. 11/50 lh., KÖH 6329)

(Békés megye) U, R, B, V, Sza, H?, Á

A Körös Regionális Régészeti Program második fázisa első idényének munkái 2010. március 15. és április 8. között zajlottak Szeghalom határában. A program három évesre tervezett szakaszában az alföldi újkőkori tellek létrejöttének okait és folyamatát, azoknak a településrendszerben betöltött szerepét, valamint a tellek és az azokat övező települések kronológiai, strukturális és funkcionális kapcsolatait kívánjuk kutatni.

Az idei évben a Szeghalom D-i határában fekvő tellt és az azt körülvevő hasonló korú, az MRT terepbejárások alkalmával feltérképezett településnyomokat roncsolásmentes módszerekkel, extenzív és intenzív terepbejárásokkal, szisztematikus felszíni gyűjtésekkel, ill. magnetométeres felmérésekkel vizsgáltuk.

A Kovács-halom környezetében folytatott intenzív bejárásokkal sikerült lehatárolnunk a tell közvetlen von-

záskörzetének tartható mintegy 80 hektárnyi területet; bebizonyosodott, hogy az MRT terepbejárások során a tell közelében felmért további neolitikus lelőhelyek (Szeghalom 48., 49., 51., 52., 106. és 108. lelőhelyek) valójában a tellt is magában foglaló településkomplexum szerves részeinek tekinthetők. Az összességében mintegy 14 hektárnyi felületen, 10×10 m-es területi egységekben elvégzett, a lelőhely minden részére kiterjedt szisztematikus felszíni gyűjtésekkel a leletanyag-szóródás alapján a lelőhely struktúráját finomabb léptékben vizsgáltuk. A felszíni kutatások előzetes eredményei arra a körülményre is rávilágítottak, hogy a lelőhelyen egyéb korszakokban csak minimális mértékben telepedtek meg. A tellen és a lelőhely DK-i részén kora rézkori, a lelőhely D-i részén egy objektumra utalóan szarmata kori, É-i szélén kevés késő bronzkori, ill. főképpen a D-i részen elszórtan, rendkívül kis számban Árpád-kori töredékeket találtunk, míg a tellen gyűjtött embercsontok a korábbi feltárások során felfedezett őskori és honfoglalás kori temetőre egyaránt utalhatnak. A 9 hektárnyi felületen elvégzett geofizikai kutatások alapján azonosított egykori, mintegy 5–7×15–17 m nagyságú, egyes esetekben egymástól térben világosan elkülönülő csoportokban állt házhelyek környezetében, illetőleg a lelőhely egyéb részein célzott talajmintavételeket is végeztünk, annak érdekében, hogy kémiai analízisek segítségével vizsgálhassuk a lelőhely különféle részein folyt egykori tevékenységeket. Az extenzív, a környező mintegy 15 km²-nyi területre kiterjedő helyszíni szemlékkel célunk az volt, hogy felmérjük, ill. azonosítsuk a lelőhely tágabb vonzáskörzetének hasonló korú, esetlegesen a kovácshalmi telepkomplexummal kapcsolatba hozható lelőhelyeit; az MRT adatok ellenőrzésén túl azokat a megtelepedésre potenciálisan alkalmas helyszíneket is vizsgáltuk, amelyeken a korábbi terepbejárások során nem térképeztek fel neolitikus lelőhelyeket. Mindezen kutatásokat kiegészítette egy közel 80 hektáros területre kiterjedő, a megtelepedést befolyásoló környezeti sajátosságok – elsősorban is a térség igen összetett paleohidrológiai jellemzőinek – analízisét szolgáló terepmodell megalkotása.

A különféle módszerekkel begyűjtött adatok összességében arra utalnak, hogy az egykori Sebes-Körös meanderéből szigetszerűen kiemelkedő tell körül egy térben erősen koncentráltként jellemezhető településszerveződés jött létre a középső neolitikum végén, ill. a késő neolitikum korai periódusában. A centrális helyzetű tell körül egy mintegy 30 hektárosra becsülhető, sűrűn beépített, házcsoportok alkotta külső telep húzódtott, néhány száz méteres körzetben pedig egy-két épületből álló, elsősorban nagy mennyiségű paticcsal, kevés neolitikus kerámiával és őrlőkövekkel jelzett, tanyaszerűként definiálható egységek – ismert számuk eléri a 15-öt – azonosíthatóak.

A kutatásokat a National Science Foundation (USA) támogatja.

Munkatársak: Richard W. Yerkes (Ohio State University, USA), Paul R. Duffy (University of Pittsburgh,